

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2023-4-4>**Андріїв Н.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Ужгородського національного університету***Яворська Т.В.***доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу
Львівського національного університету імені Івана Франка***Дуфенюк О.М.***кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ***Andriyiv Nataliia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economic Theory
Uzhhorod National University***Yavorska Tetiana***Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Marketing
Ivan Franko National University of Lviv***Dufeniuk Oksana***Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistic
Lviv State University of Internal Affairs*

СИНЕКТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

A SYNECTIC APPROACH TO THE INTELLECTUALIZATION OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

В межах кількох останніх років безпекову ситуацію в зоні діяльності українських підприємств можна вважати надзвичайно складною, що в значній мірі обумовлено не лише суттєвим впливом COVID-19 та військовими діями, але загалом швидкою динамікою внутрішніх процесів та зміною середовища функціонування. Результативність раніше розроблених протоколів щодо дій суб'єктів безпеки значно знижується через збільшення частки нестандартних ситуацій, коли потрібен ініціативний й креативний підхід. Сьогодні відомі приклади вдалого застосування синектичного підходу стосовно активізації інноваційної діяльності підприємств. Вивчення наявного досвіду із врахуванням реальних умов здійснення безпекової діяльності дозволило сформулювати необхідне методичне підґрунтя для інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства. Створення синергетичної групи повинно сприяти вирішенню складних і раніше невідомих проблем на основі колективного творчого пошуку нетипових варіантів дій суб'єктів безпеки.

Ключові слова: синектичний підхід, економічна безпека підприємства, загроза, інтелектуалізація, суб'єкт безпеки.

ANNOTATION

Within the last few years, the security situation in the area of activity of Ukrainian enterprises can be considered extreme-

ly difficult, which is largely due not only to the significant impact of COVID-19 and military actions, but in general to the rapid dynamics of internal processes and changes in the operating environment. The effectiveness of previously developed protocols regarding the actions of security subjects is significantly reduced due to the increase in the share of non-standard situations, when an initiative and creative approach is required. The need for the formation of new tools in security activities is also determined by the tasks set in the conditions of Ukrainian enterprises, which are no longer limited to business protection, but involve the search for reserves and more effective use of every opportunity, which allows to improve the competitive position. The purpose of the study was to justify the methodological principles of implementing the synectic approach in the process of intellectualization of ensuring the economic security of the enterprise. In order to form the methodological principles of applying the synectic approach to the intellectualization of the economic security of the enterprise, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the term «synectics»; synthesis and analysis – to outline the characteristics, components and conditions of application of the synectic approach; morphological analysis – to determine the stages of implementation of the synectic group in the security activities of the enterprise; abstract-logical – for theoretical generalizations

and research conclusions. Today there are known examples of the successful application of the synectic approach to the activation of innovative activities of enterprises. The study of the available experience, taking into account the real conditions of the implementation of security activities, made it possible to form the necessary methodological basis for the intellectualization of the provision of economic security of the enterprise. The main stages of the application of the synectic approach, consisting in the creation of a synectic group, training and its implantation in the security activities of the enterprise, are considered. It is proven that the creation of a synergistic group should contribute to the solution of complex and previously unknown problems based on a collective creative search for atypical options for the actions of security subjects.

Key words: synectic approach, economic security of the enterprise, threat, intellectualization, subject of security.

Постановка проблеми. Українські науковці виявили зацікавленість в синектиці через наявний інтерес бізнесу до пошуку та створення необхідної методичної основи застосування нових інструментів конкурентної боротьби, зокрема в частині активізації інноваційного процесу. Наявні позитивні результати створили умови для поширення кращих практик і в інших сферах, зокрема безпековій діяльності.

Застосування синектичного підходу як складової процесу інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства обумовлюється як складними умовами здійснення безпекової діяльності через вплив новітніх внутрішніх і зовнішніх загроз, що зумовлені COVID-19, військовими діями, цифровізацією ринку праці тощо, так й завданнями, що ставляться в умовах українських підприємств, які уже не обмежуються захистом бізнесу, а передбачають пошук резервів та більш ефективного використання кожної можливості, що дозволяє покращити конкурентну позицію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці застосування синектичного підходу приділили належну увагу такі науковці як О. Бардадим [4], В. Марігодов [1], О. Примостка [2], Ю. Сиваш [5], В. Чобіток [3], О. Ястремська [4–5], Н. Gardner [6], R. Sternberg [6], Т. Tardif [6] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства сьогодні як таке не розглядається, що в більшості спричинено існуванням застарілих уявлень про незмінність характеру безпекової діяльності, тобто фактичної потреби реагувати й протидіяти постійно існуючому переліку загроз за наперед розробленою технологічною картою дій кожного окремого співробітника служби безпеки. Поточні реалії вказують на хибність такої позиції через виникнення й суттєвий вплив значної кількості новітніх загроз, протидія яким неможлива за існуючими протоколами, що й підштовхує до пошуку нових варіантів вирішення проблеми, одним із яких може стати синектичний підхід.

Поставка завдання. Метою статті є обґрунтування методичних засад реалізації синектичного підходу в процесі інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі синектики лежить термін грецького походження, який трактується як «...поєднання різнорідних елементів» [4, с. 44]. Тобто, стосовно безпекової діяльності його можна інтерпретувати наступним чином, що, поряд із застосуванням логічного мислення, яке передбачає чіткий логарифм дій в будь-якій типовій ситуації, необхідним є й генерування креативних ідей, які дозволяють вирішувати ті завдання, які кардинально різняться початковим проявом та складністю прогнозування ймовірних наслідків. Застосування синектичного підходу можливе в групах із вільним висловлюванням початкової неординарної думки, критики, зміни об'єктів й суб'єктів дій, перегляду завдань з їх конкретизацією та подрібненням та доповнення початкових вихідних даних. Оскільки в безпекознавстві сьогодні фактично відсутні напрацювання щодо застосування синектичного підходу, то з метою доведення необхідності його розгляду в контексті інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства згадаємо визначення синектичної групи, що міститься в довідниковій літературі як «...групи людей різних спеціальностей, які зустрічаються з метою спроби творчих рішень проблем шляхом необмеженого тренування уяви й об'єднання несумісних елементів» [2, с. 66]. Йдеться про створення групи фахівців, тобто широкого кола осіб, що можуть бути залучені до безпекової діяльності, з високим рівнем інтелекту, які завдяки своїм творчим здібностям повинні вирішувати складні нетипові завдання.

Формування синектичного підходу відбулося на перетині двох спрямувань, тобто намагання розвинути метод «мозкового штурму» та необхідності пошуку нетипових варіантів вирішення нових проблем за рахунок творчого бачення поточної ситуації й можливого варіанту розвитку подій. В 50-х роках минулого століття В. Гордон запропонував свій варіант поступу, який мав дуалістичну природу через об'єднання «...незбагаченої стихійності, унікальності кожної особистості та необхідної системності в спрямованому пошуці рішень» [3, с. 147]. Науковцю в межах сформованого підходу вдалося поєднати особистісні унікальні властивості конкретної особи із засадами організованого пошуку відповідей на важливі питання. Як основу було взято кращу практику діяльності винахідницьких гуртків 40-х років із наступним створенням власної компанії «Синектікс інкорпорейтед», яка почала практичне випробування теоретичної розробки. До роботи компанії залучалися особи з різним фахом та інтелектуальними здібностями, але ключовим критерієм стало творчий підхід із спроможністю генерувати альтернативні варіанти на основі асоціативного мислення й застосування аналогій.

В. Марігодов [1, с. 32] визначив основні характеристики синектичного підходу для застосування в педагогіці, які нами були адаптовані

для цілей інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства наступним чином:

– розширення кола осіб, які задіяні в безпековій діяльності, за рахунок вузькоспеціалізованих фахівців, котрі мають свій відмінний погляд, що спирається на професійні якості, щодо вирішення проблем в сфері забезпечення безпеки;

– видозмінення сфери діяльності суб'єктів безпеки за рахунок формування цілісного уявлення про перебіг подій в межах підприємства та у зовнішньому середовищі без фактичного обмеження кордонів інформаційного поля із наступним застосуванням аналогій для розуміння можливих варіантів розвитку подій;

– сприяння індивідуальності у вивченні проблеми та формуванні альтернативних варіантів бачення її суті усіма членами групи задля урізноманітнення точок зору, що дає змогу формувати максимально широкий спектр альтернативних сценаріїв та рішень.

Уточнені стосовно безпекової діяльності засади синектичного підходу доводять необхідність внесення змін в систему економічної безпеки підприємства, що полягають як у посиленні уваги, паралельно з дотриманням затверджених технологічних карт виконання дій в штатних ситуаціях, до творчого пізнання суті будь-яких нетипових подій, зокрема і таких, що спровоковані цифровізацією ринку праці для інтелектуального зростання кожного суб'єкта безпеки й об'єднання їх потенціалу із спрямуванням в продуктивне досягнення поставлених завдань.

Ключовою відмінністю синектичного підходу є пошук нетипових варіантів вирішення завдань через застосування порівнянь і аналогій. Виходячи із характеру аналогій, що реалізуються в педагогіці та інших сферах застосування синектичного підходу, нами конкретизовано такі відносно забезпечення економічної безпеки підприємства. Перша аналогія – «пряма», передбачає пошук схожої ситуації, стану, розвитку подій, трансформації системи тощо в природі. Для прикладу, зміст бифуркації й атрактора та протікання гомеостазу необхідно розглядати аналогічно як для живих істот.

«Особиста» або «суб'єктивна» аналогія реалізується шляхом уведення себе, як дослідника, в образ об'єкта з метою моделювання стану, активності, інтересів, можливих дій. Застосування таких аналогій потребує як знань усіх якостей об'єкта, так і здібностей глибокого мислення, відстороненого від реальності, втілення в іншу особу, що не можна здійснити без яскравої уяви, спроможності деталізації обставин існування й трансформації. Типовим прикладом в безпековій діяльності може стати перевтілення співробітника служби безпеки у злочинця, який намагається здійснити крадіжку в межах торговельного залу. Моделювання такої ситуації дозволяє виявити закриті зони для уваги персоналу й засобів відео фіксації, змінити місце викладки більш дорогих продук-

тів, встановити додаткові засоби контролю за переміщенням товарів тощо. Особисті аналогії також дозволяють підтримувати необхідний рівень кадрової безпеки через врахування рівня доходів, інтенсивність фізичної й розумової праці, потребу самонавчання й ситуації на ринку праці для основних категорій працівників підприємства. Виявлення ознак зростання невдоволення умовами праці із простеженням посилення позиції робочої сили на ринку праці являється викликом, який потребує увагу зі сторони суб'єктів безпеки з метою недопущення зростання плинності кадрів, а відтак зменшення продуктивності праці, якості продукції (послуг) та втрати конкурентних переваг.

Застосування «символічної» аналогії покликано виявити протиріччя й парадокси у звичних ситуаціях, явищах та процесах із подальшим перенесенням на об'єкт з метою його зміни. Виявлення причин збурення, що завдали втрат чи припинили існування, або підштовхнули до переходу на новий рівень розвитку відокремленої системи дає змогу моделювати схожі трансформації і стосовно безпосереднього об'єкта, яким може бути і підприємство. В якості прикладу можна привести ситуацію із поширенням віддалених робочих місць, що вимагає змін в економічній безпеці підприємства, зміст яких вибудовується через простеження модифікації стаціонарного робочого місця в таке, що організовується в місці постійного проживання працівника.

«Фантастичні» аналогії в безпековій діяльності повинні застосовуватися для конкретизації бажаного стану підприємства із подальшим розробленням оптимістичного, реалістичного та песимістичного прогнозів переходу його досягнення у відповідності до поточних фактичних реалій. Тобто, йдеться про моделювання виходячи не з результатів оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, а очікуваного результату, враховуючи можливу зміну у складі та впливі ключових загроз.

Застосування кожної із охарактеризованих аналогій можливе і має уже поодинокі вдалі практики в безпековій діяльності, але потребує комплексного підходу в межах інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства із формуванням наступних трьох базових складових, тобто клімату, дії та мислення, що у сукупності дозволяє отримати необхідний синергетичний ефект. Генерування нових ідей, креативність у вирішенні нетипових проблем, творчість у розробленні превентивних захисних заходів тощо в цілому потребує сприятливого клімату не лише поміж співробітниками служби безпеки, а загалом в межах підприємства і стосовно зовнішніх суб'єктів безпеки. Йдеться про надання можливості вільного висловлювання думки, припущень, зауважень, уточнень тощо задля поступу у розумінні нових умов досягнення поставлених завдань. Мислення, завдяки доброзичливій атмосфері, полягає у нетиповому сприйнятті значних обсягів інформації

з виділенням суперечностей й протилежностей в розвитку подій задля пошуку можливостей розроблення рішення, яке в найбільшій мірі буде відповідати критеріям досягнення цілей. Дії передбачають, враховуючи цілісне сприйняття усіх закономірностей, супутніх процесів, прогнозів, ресурсного забезпечення, коригування завдань тощо, реалізацію неординарної ідеї. Лише скоординована єдність усіх трьох названих компонентів забезпечує дієвість синектичного підходу із можливістю урізноманітнення дій суб'єктів безпеки за рахунок креативності, що дає змогу більш ефективно використовувати ресурсну основу й виконувати поставлені завдання попри високу динаміку змін в умовах функціонування, зокрема і в частині цифровізації ринку праці.

Формування базових складових застосування синектичного підходу, тобто клімату, дії та мислення, вимагає виконання кількох підготовчих етапів. В науковій публікації О. Ястремської та Ю. Сиваш розглядаються три такі етапи, тобто «...відбір членів групи, створення синектичного колективу і включення групи до створення інновацій» [5, с. 220]. Вважаємо, що стосовно безпекової діяльності необхідними є підготовчі етапи, але їх зміст має бути дещо відмінним зважаючи на специфіку умов і завдань суб'єктів безпеки.

Перший етап має полягати у створенні синектичної групи. Застереженням повинно бути намагання автоматично включити в її склад усіх співробітників служби безпеки, що є хибною позицією. Так профільні фахівці можуть складати «кістяк», але за умови, що вони володіють практичним досвідом, здатні постійно самовдосконалюватися, мають високий інтелектуальний рівень, креативні у своїх діях, ерудовані, керуються не лише інструкціями, але здатні на ініціативне новаторство, експериментування тощо. Складна багатопрофільна система економічної безпеки підприємства вимагає залучення фахівців з усіх підрозділів підприємства, а також пошук експертів з числа зовнішніх суб'єктів безпеки. Специфіка синектичного підходу полягає в потребі об'єднання порівняно невеликої за чисельністю групи фахівців із різним видом інтелекту для генерування неординарних підходів до вирішення складних нетипових проблем. Ця різноманітність повинна дозволити з різних ракурсів дивитися на звичні речі та розробляти незвичні альтернативні варіанти. Доречним буде згадати погляд Х. Гарднера, який виділяв сім можливих варіантів інтелекту, тобто «...лінгвістичний, логічно-математичний, просторовий, тілесно-кінестичний, музичний, інтраперсональний, інтерперсональний» [6, с. 300]. Учасники синектичної групи повинні володіти різними типами інтелекту, відрізнятися за віком задля поєднання досвіду із «молодечим бажанням» вирішити проблему та загалом бути відмінними й за емоційним станом. Ці моменти є основою розуміння, що си-

нектична група не перебирає на себе обов'язки служби безпеки, вона створюється в змішаному варіанті для пошуку нетипових варіантів вирішення проблем із генеруванням альтернативних варіантів, які уже в подальшому розглядаються й реалізуються в межах безпекової діяльності. На відміну від засад функціонування служби безпеки, де домінують субординація і чіткість виконання інструкцій, для синектичної групи нормою є вільне висловлювання думок із критикою позиції будь-якого учасника задля заглиблення в суть кожної проблеми. Чисельність групи не повинна перевищувати десяти осіб, оптимальний варіант передбачає залучення семи фахівців, що спрощує комунікацію та обмін думками без втрат у спектрі поглядів.

Дієвість синектичної групи вимагає проведення на другому етапі навчання. Зазначене відбувається не для поглиблення фахових знань, а засвоєння засад колективної роботи на засадах синектики, тобто із застосуванням раніше розглянутих аналогій, асоціацій, метафор тощо. Учасники засвоюють основи використання спеціальних методів дискусійного характеру із обґрунтуванням власної унікальної позиції, здатністю аргументовано критикувати, знаходити слабкі сторони в іншій позиції, зважати на погляди меншості, реалізовувати нешаблонні варіанти розроблення рішень, структурувати проблему, виявляти вплив факторів та створювати відмінні сценарії перебігу подій. В межах цього етапу можливі зміни в складі синектичної групи у відповідності до результатів групової роботи й бажання кожного учасника. Об'єднання учасників групи проводиться за допомогою тренінгів, що повинно сприяти націленості їх праці на досягнення встановлених орієнтирів.

Третій етап уже стосується імплантації групи в безпекову діяльність підприємства та її активність у відповідності до алгоритму дій. Як наголошувалося уже вище, активність синектичної групи суттєво не впливає на порядок функціонування системи економічної безпеки підприємства за винятком лише процесу розроблення адекватних до раніше не існуючих проблем управлінських рішень. Відтак при нештатній ситуації перед групою ставиться завдання й активізується процес її роботи із визначеними часовими й ресурсними орієнтирами. Відповідно сама робота членів групи різниться, оскільки спирається на засади синетики, які були уточнені стосовно безпекової діяльності вище. Відтак має місце ретельне вивчення проблеми, зокрема умов її виникнення, виходячи із можливого існування схожих фактів в минулому, виявлення супутніх змін, оцінювання суттєвості впливу початкових факторів тощо. Наступним кроком є подрібнення проблеми на менші складові з метою пізнання внутрішнього механізму поширення та можливих наслідків не загалом, а стосовно кожної складової економічної безпеки підприємства. Подальші кроки передбачають пошук аналогій у зовнішньому серед-

овищі з метою вивчення й адаптації чужого досвіду. Додатковий збір інформації відносно незрозумілих моментів для створення цілісного просторового бачення змісту проблеми стосовно внутрішнього й зовнішнього середовища. Інформаційна основа дає змогу перейти до творчого процесу, який передбачає поетапне застосування усіх варіантів аналогій. Отримані результати об'єднуються з метою відбору життєздатних варіантів для вирішення поставленого завдання. Критичний огляд ідей дозволяє обґрунтовано перейти до реального варіанту управлінського рішення, яке відповідає нестандартним початковим умовам розроблення та дозволяє досягнути поставлених цілей, що неможливо в межах стандартної процедури дій суб'єктів безпеки. Результати роботи синектичної групи оцінюються та беруться до уваги в безпековій діяльності із застосуванням затвердженої програми виконання дій щодо захисту бізнесу та пошуку кращих варіантів його розвитку.

Висновки. В економіці синектичний підхід набув практичної реалізації для активізації інноваційного процесу. На нашу думку, яка формалізована у вигляді розглянутих методичних засад, інноваційність повинна бути обов'язковою умовою й безпекової діяльності, адже швидкі зміни умов функціонування суттєво знижують результативність застосування стандартних варіантів дій суб'єктів безпеки. Створення синектичної групи спрямовано на виділення, об'єднання та спрямування на виконання певних завдань осіб, що характеризуються незалежністю в своїх міркуваннях, оригінальним нестандартним мисленням, високим інтелектуальним потенціалом, креативністю в діях й творчим спрямуванням у пошуці відповідей на складні питання, спроможністю оцінювати інші позиції й знаходити точки дотику стосовно тих явищ і процесів, які пізнаються вперше. Перевагою синектики порівняно із методом «мозкового штурму» є можливість критикувати позиції інших учасників групи, що створює умови більш якісного первинного пошуку оптимального варіанту, а не удосконалення початкового варіанту для формального виконання встановлених критеріїв. Участь в синектичній групі дає поштовх для самовдосконалення кожному учаснику, адже потребує творчого мислення й систематичного оновлення знань у відповідності до ситуації в межах функціональних обов'язків і поза них. Також аргументом на користь застосування синектичного підходу є те, що воно не призводить до додаткових ресурсних витрат, а в повній мірі вкладається в програму

інтелектуалізації забезпечення економічної безпеки підприємства, оскільки вимагає залучення інтелектуальних й творчо налаштованих виконавців. Подальші дослідження доцільно спрямувати на формування засад функціонування синектичної групи, мотивації її учасників та визначенні критеріїв оцінювання результативності в безпековій діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Марігодов В.К. Технологія проведення методу синектики. *Нові технології навчання*. 2007. № 50. С. 31–34.
2. Примостка О.О. Інноваційні підходи у консалтингу – метод синектики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 9(37). С. 65–70.
3. Чобіток В.І. Синектичний підхід до інтелектуалізації управління холістичним розвитком підприємств. *Економічний вісник*. 2020. № 1. С. 145–151.
4. Ястремська О.М., Бардадим О.І. Мотивація креативності новаторів: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 212 с.
5. Ястремська О.М., Сиваш Ю.М. Синектика як метод активізації творчого мислення персоналу. *Проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 219–223.
6. Gardner H., Sternberg R., Tardif T. *Creativity lives and creative works: a synthetic scientific approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 324 p.

REFERENCES:

1. Marihodov V.K. (2007) *Tekhnolohiia provedennia metodu synektyky* [The technology of conducting the synectics method]. *Novi tekhnolohii navchannia* [New learning technologies], no. 50, pp. 31–34.
2. Prymostka O.O. (2018) *Innovatsiini pidkhody u konsaltnhu – metod synektyky* [Innovative approaches in consulting – synectics method]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"* [Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"], no. 9(37), pp. 65–70.
3. Chobitok V.I. (2020) *Synektychnyi pidkhid do intelektualizatsii upravlinnia kholistychnym rozvytkom pidpriemstv* [A synectic approach to the intellectualization of management of the holistic development of enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk* [Economic Herald], no. 1, pp. 145–151.
4. Yastremska O.M., Bardadym O.I. (2013) *Motyvatsiia kreatyvnosti novatoriv* [Motivation of creativity of innovators]. Kharkiv: Vyd. KhNEU. (in Ukrainian)
5. Yastremska O.M., Syvash Yu.M. (2014) *Synektyka yak metod aktyvizatsii tvorchoho myslennia personal* [Synectics as a method of activating the creative thinking of personnel]. *Problemy ekonomiky* [Problems of the economy], no. 2, pp. 219–223.
6. Gardner H., Sternberg R., Tardif T. (1988) *Creativity lives and creative works: a synthetic scientific approach*. Cambridge: Cambridge University Press.